

KIBRIS SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 2

Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan

Editörler:

İsmail Güleç / Haşim Şahin

KISBU
KIBRIS
SOSYAL BİLİMLER
ÜNİVERSİTESİ

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları

Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan
Editörler: İsmail Güleç & Haşim Şahin

Birinci Baskı: Nisan 2017
ISBN 978-605-63718-4-4

Baskı Hazırlık: Çelebi Şenel
Kapak: Fatih Durmuş

Baskı

Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırımı Cad.
Gelincik Sok. No: 6 K 3 Bağcılar İstanbul
Tel: +90 (212) 445 3238
e-mail: info@ayhanmatbaa.net

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Haspolat Kavşağı Lefkoşa KKTC
Tel: +90 (392) 233 5522
e-mail: info@kisbu.edu.tr
web: www.kisbu.edu.tr

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Bu kitap Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen proje kapsamında hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

**KIBRIS MÜFTÜSÜ HİLMİ EFENDİ'NİN
HALA SULTAN CÂMİ'İNE HEDİYE EDİLEN
LEVHA İÇİN YAZDIĞI KASİDE**

—•—
*H. Dilek BATİSLAM**

Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi'nin hayatı hakkında birkaç kaynakta yer alan sınırlı bazı bilgiler, Harid Fedai'nin hazırladığı, 2000 yılında Lefkoşe'de basılan ve bu çalışmada esas alınan metnin de içinde bulunduğu, *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi, Şiirler, İlaveli İkinci Baskı* adlı kitabın "Sunuş" başlığı altında verilmiştir. Bu bilgilere göre, Müftü Hilmi Efendi 1782 Lefkoşe doğumludur. Kıbrıs'ın yetiştirdiği ünlü şairlerdendir. Ada'nın en eski ailelerinden Menteşizade'lere mensuptur. Sultan II. Mahmud'un Lefkoşe'ye yaptırdığı kütüphane için yazdığı methiye şairin tanınmasını sağlamıştır. Yazdığı bu şiir nedeniyle İstanbul'a çağrılmış ve Asâkir-i Mansûre'nin geçit resminde doğaçlama söylediği şiir de ona Şairler Sultanı (Sultânü'ş-Şu'arâ) unvanını kazandırmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Sultan II. Mahmud Hilmi Efendi gibi yenilik yanlılarına ihtiyaç duymuştur. Padişah, Hilmi Efendi'ye İstanbul'da kalması teklifinde bulunmuş ancak şair, Kıbrıs'a dönmeyi tercih edip doğum günü nedeniyle padişaha yazdığı mevlit şiirini arkasında bırakarak İstanbul'dan ayrılmıştır. Padişah bu durumu öğrenince Kıbrıs müftüsünü görevden alıp yerine Hilmi Efendi'yi atamıştır (Fedai 2000: 11-15; Özkul 2013: 459-485). Hilmi Efendi 1828-1847 tarihleri arasında, vefatına kadar, Kıbrıs Esnaf Teşkilatında yirmi yıl Şeyh-i Seb'alık görevini de üstlenmiştir. Lefkoşe'deki Yeni Câmî Mezarlığına defnedilen Hilmi Efendi'nin vefat tarihi 1847'dir (Demiryürek 2009: 36).

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, batislam@cu.edu.tr

Hilmi Efendi eski tabirle “velût” bir şairdir. Fakat divan düzenlememiştir. Mürettep bir divan meydana getirmediği için şiirlerinin çoğu kaybolmuş, sınırlı sayıda şiiri günümüze ulaşmıştır. Harid Fedai'nin hazırladığı “Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi, Şiirler, İlaveli İkinci Baskı” adlı kitapta şairin 64 şiiri bulunmaktadır (Fedai 2000: 33).

Hilmi Efendi özellikle kasideleri ve Nâbî üslubunda yazdığı hikmetli beyitleriyle tanınmıştır. Mevlevî olması nedeniyle çağdaşı diyebileceğimiz Şeyh Gâlip'ten etkilenmiş, Nedîm tarzında şuh manzumeler de yazmıştır. Edebî kişiliğinde, Nâbî'yi, Şeyh Gâlip'i ve Nedîm'i birleştirdiği söylenebilir (Fedai 2000: 23-24). Şiirlerinde, Mevlânâ, Hâfız ve Sâdî gibi Doğu'nun büyük şairlerini de övmüştür (Fedai 2000: 22-24). Kendisinden sonra gelen Kıbrıslı şairlerden Müftü Râci Efendi'yi ve Kaytazzâde Mehmed Nâzım'ı etkilemiştir (Fedai 2000: 13). Hilmi Efendi, Kıbrıs Türk Edebiyatı açısından önemli bir şahsiyet olmasına rağmen, Türk edebiyat çevrelerinde hak ettiği ilgiyi görmemiş kabul edilir. Kıbrıs Mutasarrıflığı yapan Ziya Paşa *Harâbât*'ta Hilmi Efendi'den söz etmez. Namık Kemal Ziya Paşa'yı bu nedenle eleştirir (Fedai 2000: 28-29; Yükselen-Peler 2014).

Hilmi Efendi'nin özellikle kasideleriyle güzel ve özgün bir şiir anlayışı ortaya koyduğunu söylemek gerekir. Padişah Sultan II. Mahmud'u ve yaptığı yenilikleri öven methiyesi (Fedai 2000: 37-47), Padişahın doğum günü için yazdığı Mevrit şiiri (Fedai 2000: 64-66) ve incelememize konu olan padişahın hediye ettiği iki levha için yazılan kaside (Fedai 2000: 92-96), şairin şiirleri arasında dikkati çeken örneklerdir. Ayrıca, şairin şiirleri arasında bulunan “Sühan” redifli kaside (Fedai 2000: 50-52) ile “Sümbüliye” başlıklı “sümbül” redifli kasideyi de özgün kasideler arasına dâhil edebiliriz. Şair, sıraladığımız bu şiirlerde kendine özgü yönlerini, kasidedeki ustalığını ve yaptığı yenilikleri de ortaya koymuştur. Onun başarılı ve ilgi çeken şiirleri Sultan Mahmut Kütüphanesi'nin, Selimiye Cami'sinin ve Hala Sultan Türbesi'nin duvarlarını süslemiştir.

Hilmi Efendi'nin türbesine padişahın gönderdiği “El-cennetü tahte akdâmi'l-ümmühât” (Cennet annelerin ayaklarının altındadır) yazılı levhayı övmek için kaside yazdığı Hala Sultan hakkında kaynaklarda ve diğer makalelerde yeterince bilgi verildiği için ayrıca bilgi vermeye gerek görmedik.

Müftü Hilmi Efendi Ümmü Harâm için otuz bir beyitlik kaside yazmıştır (Fedai 2000: 83-86). Bu kasideyle ilgili daha önce bir bildiri sunulmuştur (Pala 1998: 355-363). Ayrıca, Hala Sultan'ın hayatı ve Kıbrıs seferi konusunda bilgi veren bir yazmadan da bir başka bildiride söz edilmiştir (Altun 1998: 347-353). Bizim inceleyeceğimiz kaside Hala Sultan türbesine gönderilen levha için şairin sonunda tarih de verdiği bir başka kasidedir. İncelememize konu olan bu kaside, Fâilâtün / Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün aruz vezniyle yazılmıştır. Elli bir beyittir. Kasidenin başlığı dipnotta; “Berâ-yı Târîh-i Hazret-i Mahmûd Hân-ı Hâkânî Der Sitayîş-i Levha-i Cihân-bânî Der Medîne-i Lefkoşe Der Câmi‘-i Ayâ Sofiyyâ” şeklindedir. Kasidenin başında “II. Sultan Mahmud kendi el yazısı olarak Kıbrıs’a ihdâ buyurdıkları iki kabartma levhanın biri Hala Sultân Câmi‘ine ve diğeri Lefkoşe’de Ayâ Sofiyyâ Câmi‘ine ta’lik edilmiştir” açıklaması vardır. Ayrıca, Hala Sultân Câmi‘ine gönderilen “El-cennetü tahte akdâmi’l-ümmühât”; (Cennet anelerin ayaklarının altındadır), Lefkoşe’de Aya Sofiyyâ Câmi‘ine gönderilen “Men lemyeşkuru’n-nâse lem yeşkuru’llah” (İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a teşekkür etmemiş olur) bilgisi de verilmiştir. Levhaların ihdâ edildiği zaman Müftü Hilmi Efendi’nin yazdığı kasidedir.” başlığı altında şiire geçilmiştir (Fedai 2000: 92).

Kaside, Sultan Mahmud Han’ın övgüsüyle başlar. İlk beyitte padişahın olgunluğu ve hasletleri övüldükten sonra, ikinci beyitte sultanın yazdığı hat levhasının övgüsüyle kasideye devam edilir. Hattın övgüsünü, hattın yazımında yararlanılan kalem, mürekkep, hokka gibi yazı yazmakta yararlanılan nesnelere övgüsü izler. Yazının güzelliği 5. beyitte arşa asılmaya layık incilerden oluşmuş bir gerdanlığa benzetilmesiyle ifade edilir. 6. beyitten itibaren kasidede elif-nâmelere benzer şekilde her bir beyitte ya da dizede bir harfin özelliği ve benzediği unsurlardan, güzelliğinden övgüyle söz edilerek hattı meydana getiren harfler de 9 beyit içinde tasvir edilmiştir. Beyitlerde söz edilen harfler; elif, ba, cim, ra, sin, sad, ta, ayn, fa, kaf, kef, lam, mim, nun, hu sırasıyla verilmiştir. Harflerin anlatıldığı bu tür beyitlere;

İ’tikâd-ı ehl-i sünnet-veş “elif” ler müstakîm

Şekl-i “ba” sı kalb-i erbâb-ı dil-âsâ hoş-misâl (b.6/92)¹

1 Beyit ve sayfa numaraları metinlerin alındığı Harid Fedai, *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi, Şiirler*, İlaveli İkinci Baskı, Lefkoşa, 2000 adlı kaynağa aittir.

“Sünnet ehlinin inancı gibi elifler düz, doğru. B’sinin şekli gönül erbabının kalbi gibi hoş örnek.”

Kâse-i fağfurdır gûyâ o “nûn”-ı hoş-nümûn
Hâmeden rizân olur etrafına âb-ı zülâl (b.14/93)

“O hoş görünümlü nun sanki fağfur kâsedir. Kalemde etrafına içimi hoş su saçılır.” “elif, ba ve nun” harflerinin anlatıldığı beyitler örnek verilebilir.

Harflerle ilgili beyitlerden sonra ünlü hattatlardan Yakut’a (bk. Pala 1989: 521) gönderme yapılmıştır. Sonraki iki beyitte, kalemin ve harflerin padişahın cömertlik eliyle kazandığı olağanüstü özellikler üzerinde durulmuştur. Bu beyitleri izleyen iki beyitte daha çok Sultan Mahmud övülmüş ve 21. beyitten itibaren 32. beyite kadar övgü ağırlıklı olmak üzere, yer yer dua ifadelerine de başvurularak padişahın övgüsüne devam edilmiştir. Övgüde, mübalağaya sıkça yer verilmiştir. Padişahın adaleti, emir ve kararlarının isabeti, hayırlı bir halef olması, her konuda yetenekli oluşu, kaleminin ve kılıcının gücü, cömertliği, yiğitliği, kahramanlığı, devlet yönetimindeki ustalığı tarihî-efsanevî şahsiyetlerle karşılaştırılarak, çeşitli teşbih ve telmihlerden yararlanılarak dile getirilmiştir.

Her hünerde ferd ü yektâdır o zât-ı pür-şeref
Hâmede Yâkûtdır şemşirde Ferzend-i Zâl (b.24/94)

“O şeref dolu zatı her hünerde tek ve birdir. Kalemde Yakut’tur, kılıçta Zâl’in çocuğudur.”

Çûdde Hâtem, şecâ’atde ‘Aliyyü’l-Murteza
‘Adlde Fârûkdir sarvetde İskender-misâl (b.25/94)

“Cömertlikte Hâtem, yiğitlikte Hz. Ali, adalette Hz. Ömer, kuvvette İskender gibi (dir)”

Tiğ-i âteş-tâbına tâb-âyer olmaz Kûh-ı Kâf
Bîm-i kahr u sarvetinden titrer ecsâm-ı cibâl (b.26/94)

“Ateş yaradılışlı kılıcına Kaf Dağı güç yetiremez, dayanamaz. Kahrının korkusundan ve kuvvetinden dağların cisimleri titrer.” beyitlerini övgünün nasıl yapıldığını göstermek üzere örnek verebiliriz.

Kasidenin takip eden beyitlerinde, padişahın yöneticilik vasıfları üzerinde durulmuş, Kıbrıs'ın yönetimi ile ilgili çabalarına değinilmiştir. 36. beyitten başlayarak padişahın Kıbrıs'a kendisinin yazdığı iki hat levhası göndermesi ve bunun yarattığı memnuniyet anlatılmıştır.

Ol mübârek dest-i beyzâsıyla tahrîr eyleyüp
İki kıt'â levhâ-yı 'âlem-pesend-i pür cemâl (b.39/95)

“O mübarek beyaz eliyle güzellik dolu, âlemin beğendiği iki parça levhayı yazıp”

Oldı bir vakt-i mübârekde şeref-bahş-ı vusûl
Geldi mânend-i hü mâ açdı vilâyet üzre bâl (b.40/40)

“Bir mübarek vakitte kavuşma şerefi bağışlanmış oldu. Hüma gibi geldi vilayet üzerinde kanat açtı.”

Hazret-i Ümmü Harâm'ın türbe-i pür-nûrına
Oldı ol levhin biri ârâyiş-efzâ-yı cemâl (b.41/40)

“O levhanın biri Ümmü Haram hazretinin nur dolu türbesine, güzellik arttıran bir süs oldu.”

Biri de Lefkoşe'de vâki' Ayâ-Sofiyye'de
Oldı ziynet-bahş-ı mihrâb-ı sa'âdet-iştîmâl (b.42/40)

“Biri de Lefkoşe'de bulunan Ayasofya'da, mutluluk içeren mihrabın süsü oldu.” beyitlerinde padişahın kendi el yazısıyla yazdığı iki parça levhanın Kıbrıs'a ulaşması ve birinin Ümmü Harâm'ın yani Hala Sultan'ın türbesini, diğerinin de Lefkoşe'deki Ayasofya'nın (Selimiye'nin) mihrabını süslediği anlatılmıştır.

43, 44 ve 45. beyitlerde bu levhaları görenlerin hayranlığı ve padişahı anmalarından söz edilmiştir. 46. ve 49. beyitler padişaha dua beyitleridir. Bu beyitlerde şair, padişahın günlerinin bayram, gecelerinin Kadir olmasını, Allah tarafından daima korunmasını, düşmanlarına karşı güçlü olmasını, her ne yöne gitmek isterse fetih ve zaferin padişaha yoldaş olmasını, düşmanlarının atının ayağının altında kalmasını dileyerek dua eder.

Kasidenin 50. beyti tarih beytine hazırlık niteliğinde olup bir sonraki 51. beyitte tarih düşürülerek kaside H. 1231 tarihi verilerek bitirilir. Aşağıda bu iki beyti de veriyoruz:

Ta'miyeyle iki târîh oldı bir beyt-i latîf
Kıbrısı ihyâ edince levha-yı şevket-me'âl (b.50/96)

“Yüce anlamlı levha Kıbrıs'ı canlandırınca bir hoş beyit tamiyeyle iki tarih oldu.”

Düşdi ehl-i Kıbrıs'a bir mâh-ı zîbâ yâdigâr
Levhâ-i makbule-i Sultân-ı Mahmûdü'l-hısâl (b.51/96)

“İyi ahlak sahibi sultanın makbul levhası bir güzel ay, hatıra (olarak) Kıbrıs ehline düştü.”

Son beytin her iki dizesinde de birer tarih verilmiştir. İki dizede de iki levhaya yönelik olmak üzere ebcedle 1231 tarihi düşürülmüştür. Şair, bir önceki beyitte son beyitte iki tarih olduğunu söylemiştir. Son beytin ilk dizesi tam olarak 1231 tarihini verirken ikinci dize bir fazla olan 1232 tarihine denk gelmektedir. Ancak, şairin “Tamiyeyle” ifadesi dikkate alındığında “ima yoluyla” demek istediği anlaşılmaktadır. Buna göre, “Düşdi ehl-i Kıbrıs'a bir” ifadesindeki tamiyeyi, “düştü... bir” olarak dikkate alıp “1” düşürüldüğünde (1232-1=1231) rakamı ortaya çıkar ve tarih netleşir.

Kasideye dil ve anlatım açısından bakıldığında, çoğu kasidedeki gibi bu kasidede de sade bir dil ve anlatım olduğunu söylemek zordur. Geleneksel kasidelerde görülen üçlü, dörtlü Farsça tamlamalar, Arapça ve Farsça kelimeler kasidede sıklıkla kullanılmıştır. Birleşik sıfatlarla oluşturulmuş Farsça tamlamalara da yer verilmiştir. Özellikle övgü bölümlerinde dil daha da ağırlaşmıştır. Edebî sanatlardan mübalağa, teşbih ve telmihten çokça yararlanıldığı da dikkati çekmektedir. Ayrıca kasidenin hat levhalarına teşekkür amacıyla yazılmasına bağlı olarak kasidede hat (yazı) ile ilgili unsurlardan ve yazı yazmakta kullanılan malzemelerden de söz edildiği görülmektedir.

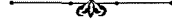
SONUÇ

Sonuç olarak, Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi'nin Padişah Sultan II. Mahmut'un kendi eliyle yazıp Kıbrıs'a hediye ettiği iki levhaya teşekkür amacıyla yazdığı kasidesi, bazı yönleriyle klasik kaside geleneğine göre yazılmış örneklerden farklı özelliklere sahiptir diyebiliriz. Bu farklı özellikler arasında, kasidenin yazılış nedeni ve içerik düzeni sayılabilir. Kasidede padişahın övgüsü klasik kaside geleneğine uygun şekilde yapılmakla birlikte, hediye edilen levhalardaki hat (yazı), harflerin özelliklerinden de yararlanılarak elif-nâmelerdeki içeriğe benzer şekilde alışılmışın dışında geliştirilmiştir. Metin övgü ağırlıklıdır. Klasik kasidede bulunan nesip, tegazzül, fahiye bölümleri yoktur. Methiye ve dua ön plandadır. Ayrıca son iki beyitte de iki levha için ustaca düzenlenmiş bir tarih düşürmeye yer verilmiştir. Dil ve anlatım, edebî, sanatlar ve övgü kalıpları açısından kasidede geleneğin çok fazla dışına çıkılmamıştır. Ancak kaside Kıbrıslı bir divan şairinin kendi yaşadığı dönemde gerçekleşen bir olayı, kaside nazım şekliyle ve özgün bakış açısıyla nasıl dile getirdiğini ve kasidenin geçirdiği değişimleri izlemeye yardımcı olabilecek bir örnek olması bakımından ilgi çekicidir diyebiliriz. Aynı zamanda, bu kasideden padişahın gönderdiği iki levhanın asıldığı yerlerin de günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli ve değerli kabul edilen yerler, mekânlar olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Demiryürek, Mehmet (2009), "XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVIII, S.45, Ankara, s.13-42.
- Altun, Kudret (1998), "Hala Sultan ve Kıbrıs Seferi", *II. Uluslar Arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, (24-27 Kasım 1998), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayını, Bildiriler C. II, Tarih-Kıbrıs Sorunu*, Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Gazi Magusa, KKTC, s. 347-353.
- Fedai, Harid (2000), *Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi, Şiirler*, İlaveli İkinci Baskı, Lefkoşa.
- Kandemir, M. Yaşar (2012), "Ümmü Harâm" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 321-322.

- Onuş, Emin (2014), "Kültür Ve Edebiyat Zemininde Kıbrıs'a İslâmî Bir Bakış", - *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6 Spring, Ankara, s. 807-826.
- Özen, Kutlu, (1998), "Kıbrıs'taki Hala Sultan Yatırı ve Aynı Dönemdeki Anadolu Sahabeleri", *II. Uluslar Arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, (24-27 Kasım 1998), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayını, Bildiriler C.II, Tarih-Kıbrıs Sorunu*, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Gazi Magusa, KKTC, s. 365-380.
- Özkul, Ali Efdal (2013), "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler Ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, Summer, Ankara, s. 459-485.
- Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. I-II, Akçağ Yay., Ankara.
- Pala, İskender (1998), "Hala Sultan Adına Bir Tarih Manzumesi", *II. Uluslar Arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, (24-27 Kasım 1998), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayını, Bildiriler C.II, Tarih-Kıbrıs Sorunu*, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Gazi Magusa, KKTC, s. 355-363.
- Tanman, M. Baha (1997), "Hala Sultan Tekkesi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 225-227.
- Yükselen, Gökçe-Peler, Abdurrazak (2014), "Hilmi Efendi, Hasan" mad. www.turkdedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1307

